HÉTFA KUTATÓINTÉZET

Mike Károly

Merre vezessen a magyar kapitalizmus útja?

Látkép Ronald Coase világítótornyából

2015
Október 9.

MERRE VEZESSEN A MAGYAR KAPITALIZMUS ÚTJA?

LÁTKÉP RONALD COASE VILÁGÍTÓTORNYÁBÓL

HÉTFA Műhelytanulmányok 2015/10

Budapest

ISSN 2062-378X

Szerkesztő: Major Klára

HÉTFA Kutatóintézet és Elemző Központ

Cím: 1051 Budapest, Október 6. u. 19. IV/2.

Telefon: +36 30 730 6668, Fax: +36 1 700 2257

E-mail: info@hetfa.hu

www.hetfa.hu

A Hétfa Műhelytanulmányok sorozat megjelenését

a Pallas Athéné Domus Animé Alapítvány támogatta.

Grafika: Parádi Kriszta

ABSZTRAKT

A tanulmány Coase és az új intézményi közgazdaságtan alapján keresi a címbeli kérdésre a választ. A kapitalizmus alapvető interakciós formájaként a kölcsönösen előnyös cserét azonosítja, amely az emberi együttműködés megnyilvánulása. A gazdasági fejlődés feltétele e kooperáció költségeit csökkentő társadalmi játékszabályok, intézmények kialakítása. A jól működő kapitalizmus intézményi rendje sűrű és sokrétű, a részleteit tekintve időben és térben igen változó, jelentős részben nem állami, hanem magán eredetű. Ez a rend nem tervezhető meg és jelenlegi tudásunk alapján nem is érthető meg konzisztens, összefüggő rendszerként. A magyar gazdaság fejlődési célját ezért nem lehet nemzetgazdasági szintű rendszerként vagy modellként megfogalmazni. A tényleges feladat az intézményi rend középszintű elemeinek fokozatos, kísérletező változtatása, figyelembe véve a már létező intézményi környezet történetileg adott, helyhez és időhöz kötött sajátosságait. De az intézményi „barkácsolásnak" mindvégig szem előtt kell tartania a kapitalizmus alapelvét: az önkéntes, kölcsönösen előnyös tranzakciók támogatását.

1. BEVEZETÉS

Milyen gazdasági rend hozhat prosperitást Magyarország számára, és mi az az út, amely ehhez a rendhez elvezet? A rendszerváltás idején a közgazdaságtanban és a közgondolkodásban is lényegében konszenzus volt arról, hogy „a" piacgazdaságot kell megteremteni, Nyugat-Európa mintájára, amelyhez az ország csatlakozni, felzárkózni kívánt (Szamuely – Csaba 1998, Kornai 2001, Murrell 2005). Maga a rendszervált(oz)ás kifejezés is azt fejezte ki, hogy a meglévő helyett egy másik jól körvonalazható rendszert akarunk meghonosítani (Bod 2011). Egyre többen gondolják úgy, hogy ez nem sikerült: az utóbbi öt-tíz évet a kezdeti sikereket követő hanyatlás követte (Muraközy 2008), a felzárkózás – ahogy a történelemben korábban – most sem sikerült (Csaba 2011), sőt kifejezetten elkanyarodtunk a nyugati modelltől (Csillag – Szelényi 2015). Akik nem osztják ezt a negatív értékelést, azok is a kapitalizmus sajátos, félperiférikus változatát látják kibontakozni a térségben, így Magyarországon is (pl. Nölke – Vliegenthart 2009, Böhle – Greskovits 2012). Mindenesetre a magyar lakosság nagy része kiábrándult a kapitalizmusnak abból a formájából, amelyet megismert: míg 1991-ben 80 százalékuk tartotta jó ötletnek a „szabad piacokra" való áttérést, 2009-ben már a többségük – a posztszovjet régióban is kirívó módon – ellenkező véleményen volt (PEW 2009). A frusztrációt tükrözi annak a 2010 utáni politikai retorikának a népszerűsége is, amely a Nyugattól való elfordulást és a Kelet felé „nyitást" pedzi, illetve valamiféle sajátos „magyar út" szükségességét fogalmazza meg.

A korhangulat mögött megbúvó kérdést érdemes komolyan venni. Ha a nyugat-európai eszmény megvalósíthatósága a jövő ködébe vész, mi lehet az a prosperitást hozó gazdasági rend, amelyet a magyar politikai közösség belátható időn belül elérhető célként tűzhet ki maga elé? Nyugat-Európával rossz lóra tettünk, inkább Kelet-Ázsiát kellene mintául vennünk? Egy unikális utat kellene követnünk, amely megfelel a magyar lelkialkatnak és történeti adottságoknak? Esetleg a kapitalizmus egyfajta kelet-közép-európai változatát kellene tökélyre vinnünk? A tanulmány ezekre a kérdésekre igyekszik értelmes választ adni egy olyan megközelítésből, amely a hazai közgazdasági vitákban eddig kevéssé jelent meg.

[1] Egyetemi adjunktus, Közgazdálkodás és Közpolitika Tanszék, Budapesti Corvinus Egyetem; tudományos főmunkatárs, HÉTFA Kutatóintézet. A kutatómunkát az MTA Bolyai posztdoktori ösztöndíja és az OTKA posztdoktori kutatási ösztöndíja (PD 113072) támogatta. A szerző köszönetét fejezi ki a 2015. szeptember 15-i HÉTFA Műhely résztvevőinek értékes észrevételeikért. Emailcím: karoly.mike@uni-corvinus.hu.

Ronald Coase és az őt követő „új intézményi" közgazdászok munkásságát hívom segítségül, hogy újragondoljam a modern kapitalizmus természetét, különös figyelemmel az egység és sokféleség kérdésére.[2] Mi az, ami közös a sok szempontból nagyon különböző sikeres gazdaságokban? Mi az, amiben különböznek? Miből fakadnak, és időben hogyan változnak e különbségek? Csak ha világos válaszokat adunk ezekre az alapvető elméleti kérdésekre, akkor tudunk felvázolni egy olyan értelmezési keretet, amelyben egy kis nemzetgazdaság lehetséges és kívánatos fejlődési útjának ismérvei megfogalmazhatók.

Az értelmezési keret mindig nagymértékben befolyásolja a normatív javaslatokat. A következőkben felvázolt kapitalizmusértelmezés hangsúlyozottan csak egy, korunk gazdasági életének sok lehetséges „látképe" közül. Amint Monet is számos képet festett a roueni katedrálisról, amelyek az összetett struktúra más-más jegyeit emelik ki, úgy a gazdaság komplex rendjéről is különböző koherens értelmezések adhatók.[3] A tanulmány célja így mindenekelőtt a vitára ingerlés, a rivális képek „felfestésére" késztetés.

Ronald Coase életműve korántsem természetes választás, ha valaki a modern gazdaság egészére vonatkozó értelmezési keret felvázolására törekszik. Leghíresebb írásai a gazdaság fontos, de mégis csak részletkérdéseiről szólnak, így a vállalatokról (1937) és az externáliákról (1960).[4] Az életművének javát bemutató kötetének címe – *A vállalat, a piac és a jog* (1988 [2004]) – is jól jelzi, hogy érdeklődésének középpontjában nem a gazdasági rendszerek, hanem azok egyes alkotóelemei álltak. Ez igaz az őt követő „új intézményi" közgazdászokra is, akiknek az elemzései a gazdasági jelenségek „középszintjén" mozognak: a gazdasági élet játékszabályait vizsgálják, az egyéni döntések és a komplex makrogazdasági jelenségek között félúton (North 1990, Ménard – Shirley 2005, Brousseau – Glachant 2008).[5] Ráadásul Coase még az általa vizsgált intézményekről sem dolgozott ki átfogó elméleteket, tanulmányai jellemzően megmaradtak a problémafelvetés és a vázlatos válaszkísérlet szintjén. Amint Nobel-díjas előadásában fogalmazott, nem fűződik a nevéhez innováció a „magas elmélet" terén (Coase 1992: 713). Követői az elméletalkotásban sokat léptek előre, egységes elméleti rendszert azonban nem alkottak. Amint Williamson fogalmazott, „az új intézményi közgazdaságtan eszmék fortyogó üstje. Nemcsak számos intézményi kutatási program van folyamatban, hanem azokon belül is versengő eszméket látunk" (Williamson 2000: 610).[6]

---

[2] Magyar nyelven fontos előzmény a Közjó és Kapitalizmus Intézet 2009-2011 közötti kezdeményezése, amely kifejezetten az új intézményi közgazdaságtan ihlette normatív keretben vizsgálta a „magyar kapitalizmus állapotát" (Szalai 2009, Szepesi 2009, Szalai 2010, Szalai 2011). A jogrend és a társadalmi normák gazdasági hatásainak vizsgálata ugyan fontos témája a magyar társadalomtudományos irodalomnak, de jellemzően más, szociologizáló vagy makrogazdasági elméleti keretben. Lásd pl. Kornai – Rose-Ackerman – Rothstein (2006), Csaba (2006), Hámori et al. (2007), Tóth (2009), Muraközy (2012). Az agrárgazdaságtan olyan terület, ahol fokozottan jelen van az új intézményi megközelítés – lásd pl. Fertő et al. (2012) és hivatkozásai.

[3] A Monet-párhuzam Calabresi and Melamed (1972) híres cikkéből származik, amely amellett érvelt, hogy a jogrend közgazdasági elemzése egy, a jogrend vizsgálatának lehetséges nézőpontjai közül.

[4] Magyarul mindkét cikk: Coase (2004).

[5] A rendszerszemléletű gondolkodáshoz legközelebb North – Weingast – Wallis (2009) és Acemoglu – Robinson (2013) kerültek, amint a modern gazdasági jólét történeti kialakulásának kulcsjelentőségű intézményi változásait próbálták meg azonosítani. Coase hatása ezekre a művekre azonban csak áttételes.

[6] A gondolatot megismételte 2008-ban, in: Brousseau – Glachant (2008): xxii.

Ez utóbbi is oka annak, hogy ennek a – Coase mellett más forrásokból is táplálkozó – irodalomnak a rendszerező áttekintése helyett szűkebben Coase eszméire és azok kibontakozására fókuszálok ezen az irodalmon belül.

Az átfogó, rendszerszintű elmélet hiánya látszólag komoly érv az ellen, hogy éppen Coase-ból kiindulva próbáljuk megérteni a kapitalizmus egészét. Amint azonban igyekszem kifejteni, a tudatos tartózkodás attól, hogy a gazdaság egészét rendszerként elemezze, Coase megközelítésének nem hiányossága, hanem éppen erőssége. A feladatomat ugyanakkor sajátosan megnehezíti: Coase és más szerzők írásaiból nem egyszerűen ismertetnem, hanem *rekonstruálnom* kell a gazdaságnak azt a fent említett „látképét", amely a részletek elemzéséből kibontakozik. Ez a citált művek értelmezését a kritikus irodalomelemzés műfajánál óhatatlanul személyesebbé teszi.

Ahhoz, hogy Coase-t szellemi iránytűnek válasszuk, elégséges indokkal szolgál az általa útnak indított új intézményi közgazdaságtan (és a tőle részben elkülönülő joggazdaságtan) rendkívüli termékenysége, mind a fejlett gazdaságok belső működésének, mind a gazdasági fejlődés feltételeinek jobb megértésében. De fontos adalék az is, hogy Coase gondolatai és megközelítése kivételesen nagy hatást gyakoroltak Kínában, ahol hosszú élete vége felé a legünnepeltebb közgazdászok közé tartozott (Mike 2014). Persze tévedhetnek a kínai közgazdászok, de a példájuk annyit minden bizonnyal megér, hogy Magyarországon is komolyabban elgondolkozzunk a szerző munkásságának relevanciáján.

2. A KAPITALIZMUS MINT A KOOPERÁCIÓ RENDJE

Coase hírnevét (és Nobel-díját) két folyóiratcikknek köszönheti. Az első az 1937-ben megjelent, *A vállalat természete* című írása, amelynek központi gondolata egy egyszerű, ám annál eredetibb megfigyelés volt. A piacgazdaságban egyszerre van jelen az erőforrások allokációjának kétfajta mechanizmusa: a versenyen alapuló árkoordináció és a versenyt felszámoló központi utasítás. Az előbbi a piacokon zajlik, míg az utóbbi keretét a vállalatok képezik, e két szerveződési mód együtt alkot hatékony rendszert. Az árak felderítése, megállapítása, alku révén való elfogadása ugyanis olyan költségekkel járhat, amelyet rendszeres tranzakciók esetén nem mindig érdemes felvállalni. Érdemes lehet egy átalányárat, átalánybért megszabni, amelyért az egyik fél hajlandó egyszerűen a másik fél utasításait követni. Lényegében ezért jönnek létre vállalatok. A gazdálkodás egyik kulcskérdése pedig az, hogy milyen tranzakciót lehet kisebb költséggel a piacon, vagyis a vállalkozások között, s melyeket azokon belül megszervezni.

Mihelyt beemeljük a vállalat belső világát a közgazdasági elméletbe, világossá válik, hogy a kapitalizmus működésének alaplogikája nem ragadható meg a verseny vagy az ármechanizmus fogalmaival.[7] Amint Coase nyomán Williamson (1975) kifejtette, a szabad verseny körülményei között a termelés szereplői szándékosan számolják fel átmenetileg a versenyt, emelik ki kapcsolataikat a verseny közegéből, méghozzá úgy, hogy ezzel növelik, nem pedig csökkentik a termelés hatékonyságát. Ráadásul éppen azokban a gazdaságokban a legfejlettebb a vállalkozások, gazdasági társaságok hagyománya, ahol legkiterjedtebb, legélénkebb a piaci verseny (Kuran 2012). A kapitalizmusnak eszerint ugyanúgy lényegi eleme a spontán, versengő árkoordináció, mint az ettől való eltérés. Ami *közös* az ármechanizmusban és a vállalati hierarchiában, hogy mindkettő az önkéntes és kölcsönösen előnyös, kooperatív csere megnyilvánulása. A különbség a kooperáció megszervezésének módja: a két független piaci fél közötti szerződés, illetve a munkaszerződésen alapuló hierarchikus alkalmazás.

Coase másik híres cikke, *A társadalmi költség problémája* (1960 [2004]) az „üzleti vállalkozások azon cselekedeteit vizsgálja, amelyeknek másokra nézve káros hatásuk van" (139). Coase Pigou megközelítését kritizálta, amely a „külső gazdasági hatást", avagy „externáliát" az ármechanizmus kudarcaként azonosította.

[7] Az ebben a bekezdésben adott értelmezés vázlatát lásd Mike (2014).

Ha például egy vállalat szabadon kárt okozhat másoknak – mondjuk környezetszennyezés révén –, a másik kárát nem fogja beépíteni a költségfüggvényébe. A vállalati termelés érzékelt költsége így elmarad a valós társadalmi költségtől, ami túl magas termelési szinthez és túl alacsony árhoz vezet a piaci egyensúlyban. Coase rámutatott, hogy az érvelés hibás: abból, hogy a törvény megengedi a szennyezést, nem következik, hogy a vállalat annak másra gyakorolt hatásait ne venné figyelembe. Ha lehetősége van a másik féllel megállapodni és tőle kompenzációt kapni a szennyezés megelőzéséért vagy csökkentéséért, akkor ezt igenis megéri neki figyelembe venni. A gazdasági hatás csak akkor marad „külső", ha a megegyezés várható költségei meghaladják annak várható hasznát. Más szóval, az externália mindig a kooperáció kudarcából származik. Ennek megfelelően az elsődleges megoldását is a kooperáció költségeinek csökkentése jelentheti, és ha az nem lehetséges, akkor kell más társadalmi eszközhöz fordulni.

Azt, hogy a kooperáció logikája központi helyet foglal el Coase gondolkodásában egy harmadik, kevésbé ismert cikke is bizonyítja. *A világítótorony a közgazdaságtanban* (Coase 1974 [2004]) annak cáfolatára hoz fel egy történelmi példát, hogy a világítótornyok szolgáltatását mint „közjószágot" magánúton nem lehet előállítani. A részletes esettanulmány szerint a XIX. századi Angliában a szolgáltatást élvező hajóktól a brit kikötők szedtek díjat a világítótorony-használat után, amelyet azután a tornyot üzemeltető magántulajdonosoknak adtak tovább. A finanszírozás rendszere így lényegében „piaci" alapú volt: magánvállalkozók közötti önkéntes szerződéseken alapult. A történeti eset értelmezése, mint mindig, viták tárgyát képezi. Az okfejtés elsődleges hozadéka azonban itt is elméleti: az externáliához hasonlóan a közjószág is akkor jelentkezik „piackudarcként", ha az érintett felek közötti önkéntes kooperációt a magas tranzakciós költségek megakadályozzák.

Coase elemzéseiben visszatérő motívum tehát, hogy a jól működő gazdaság alapja a magánszemélyek és szervezeteik közötti önkéntes kooperáció. Bár idézett cikkeiben nem fejti ki, más műveiben világossá teszi, hogy ez korántsem véletlen, hanem tudatos szemlélet következménye. Mivel az általa bírált szerzők is Adam Smithre vezetik vissza elméleteiket, meglepő lehet, hogy Coase is Smithre hivatkozik, amikor a saját megközelítését kívánja alátámasztani. Schumpeterrel egyetértve hangsúlyozza, hogy a skót gondolkodó igazi újítása az volt, hogy a munkamegosztást és a belőle fakadó kooperációs szükségletet tette meg elemzése sarokkövévé.

A „nemzetek gazdagságának" zálogát pedig a kölcsönösen előnyös cserék mint az önkéntes együttműködés megnyilvánulásainak rendszerében, a „kereskedő társadalom" kiépülésében látta. A közgazdaságtan központi kérdése eszerint a következő: „Hogyan valósítható meg emberek óriási tömegeinek együttműködése szerte a világ országaiban, ami egy mégoly szerény életszínvonalnak is feltétele?" (Coase 1977: 313). A XX. században nem Coase volt az egyedüli, aki visszatért a csere mint együttműködési forma központi jelentőségéhez. Buchanan (1964) és Hayek (1982) is „katallaxisként", vagyis cserék rendszereként határozta meg a piacgazdaságot. Ugyanakkor ő volt az első, aki – Smithen túllépve, és eltérően Buchanantól és Hayektől – azt javasolta, hogy a közgazdaságtan a kooperáció *költségeire* összpontosítson. A modern gazdaság problémáit a „tranzakciós költségek" problémáiként azonosítsa.

A kapitalizmus vagy kereskedő társadalom fundamentumát képező interakció tehát Coase szerint – ma ugyanúgy, mint Smith idejében – *az önkéntes, kölcsönösen előnyös csere mint az emberek közötti kooperáció megnyilvánulása. A növekvő jólét forrása a cserék körének bővülése és a cserékben felajánlott szolgáltatások egyre értékesebbé válása. E kedvező folyamatok feltétele pedig a kooperáció akadályainak felszámolása, költségeinek csökkentése.*[8] A verseny és az ármechanizmus fontos kísérő jelenségei a cserének, de másodlagosak hozzá képest. A piaci verseny a kooperáció szabadságából fakad: a kooperatív ajánlatokat tevők versengése. A piaci egyensúlyi árak koordinálják az ajánlatokat és megkönnyítik a megegyezést.

[8] A magyar gazdaság értékelésére ezzel egybevágó normatív keretet javasolt Szalai – Szepesi (2009), és alkalmazott Szepesi (2009), Szalai (2010) és Szalai (2011).

3. A KAPITALIZMUS MINT A KOOPERÁCIÓT TÁMOGATÓ INTÉZMÉNYI REND

Coase javaslata, hogy a közgazdaságtan a kooperáció költségeire összpontosítson, terméketlen maradt volna, ha nem teszi világossá, mitől függ e költségek nagysága. Az alapgondolat már *A vállalat természete* című írásában megjelenik. Először is a tranzakció jellemzőitől – például a szolgáltatás mérhetőségétől, egyediségétől, gyakoriságától – függ, hogy miért és mennyire nehéz a két fél számára együttműködni (megállapodni, szerződni és a szerződést betartatni). Másodszor pedig, a cserekapcsolat kialakított játékszabályai befolyásolják, hogy a kooperálás nehézségeit mennyire sikerül leküzdeni. A feladat tehát egyrészt, amint később Williamson (1985) világossá tette, a tranzakciótípusok és a tranzakciókat irányító játékszabályok összehangolása. Például egy vállalat esetében a szabványosított áruk piaci szerződések keretében való megvásárlása, illetve az egyedi igényekhez szabott, nehezen mérhető alkatrészek belső, hierarchikus viszonyban történő előállítása. Másrészt, a játékszabályokat úgy kell kialakítani, hogy azok csökkentsék az együttműködés költségeit. A szűkebb szabályokat a felek fektetik le, amikor a szerződéses kapcsolatuk jellegéről és azon belül is a szerződésük egyes kitételeiről döntenek. A szerződéskötés pedig tágabb szabályrendszerbe illeszkedik: a polgári jog, a hatósági szabályozások, az üzleti élet normáinak rendszerébe. Ezen alapul az „új intézményi közgazdaságtan" programja: a cél annak megértése, hogy az említett társadalmi játékszabályok, azaz „az emberek közötti interakciót meghatározó, az emberek által kialakított korlátok", más szóval „intézmények" hogyan befolyásolják az emberek közötti együttműködés sikerét (North 1990).

Ha igaz, hogy a kapitalizmus alapvető interakciója a cserekapcsolatokban megvalósuló kooperáció, akkor alapvető intézményei azok, amelyek lehetővé teszik, támogatják ezt a kooperációt. Coase tömören így fogalmaz: „A piacok a csere lebonyolítására létrejött intézmények, vagyis azért léteznek, mert a csere tranzakcióival járó költségek általuk csökkenhetnek" (2004: 20). Ha egy piac – például egy „tökéletes versenyhez" közel álló tőzsde – jól működik, az csak azért lehetséges, mert az eladók és a vevők együttműködésének költségeit egy összetett (informális normákban, üzleti gyakorlatokban, jogrendben, hatósági intézkedésekben stb. testet öltő) szabályrendszer minimálisra csökkenti. [9] Ha a „nemzetek gazdagságának" titkát keressük a modern korban, akkor ezekre az intézményekre kell összpontosítanunk. Ha normatív ideálként akarjuk megfogalmazni *a kapitalizmus* vagy kereskedő társadalom lényegét, azt mondhatjuk, hogy *az az intézményi rend, amely a cserekapcsolatok formáját öltő együttműködés költségeit a lehető legkisebbre csökkenti.*

[9] A piac intézményként történő lehetséges felfogásairól lásd Kapás (2003).

4. AZ INTÉZMÉNYI REND ALAPVETŐ JELLEMZŐI

Hogyan épül fel a kapitalizmus intézményi rendje, mik az alkotóelemei? Coase nem adott erre kimerítő választ, de írásaival rámutatott, hogy *az intézményi rend a tulajdonjogokat és szerződéseket támogató játékszabályok együtteseként ragadható meg*. A tulajdonjogok kijelölik, kinek milyen döntési jogkörei vannak a különböző erőforrásokra vonatkozóan (Coase 1960, Demsetz 1967, Barzel 1997). Világossá teszik, ki mit és kivel cserélhet el. Ehhez szükség van többek között a tulajdonjogok tartalmának, határainak világos kijelölésére (Demsetz 1967), a nem szándékolt – például baleset jellegű – konfliktusok szabályozására (Calabresi – Melamed 1972) és a tudatos károkozás, erőszakos redisztribúció kordában tartására, akár magánszemélyek, akár a kormányzat részéről (North – Weingast 1989, Greif 2005). A szerződések a döntési jogokkal bírók, vagyis a tulajdonosok közötti együttműködés kereteit, mechanizmusait biztosítják (Coase 1937, Cheung 1983, Williamson 1985). Egyrészt koordinálják a potenciálisan cserekapcsolatra lépő felek döntéseit – segítenek megtalálni a megfelelő cserepartnert, árat, illetve szerződéses feltételeket. Másrészt elősegítik a szerződéses ígéretek kikényszerítését, és ezáltal a felek közötti bizalom létrejöttét (Hermalin – Katz – Craswell 2007).

A tulajdonra és a szerződésre evidensen hat a jogrend, azon belül is elsősorban a polgári jog. Coase egyik legnagyobb „fegyvertényének" tudta be, hogy a közgazdászok figyelmét a hatósági szabályozás mellett, amely természetesen sok esetben szintén fontos, e felé az alapvető intézményi terület felé fordította (1992).[10] A formális jog jelentősége abból fakad, hogy a széles körű munkamegosztáson alapuló gazdaságban lehetővé teszi az ismeretlenek közötti kooperációt is, vagy ahogyan újabban Greif (2006) fogalmazott: a személytelen cserét. A formális jogrend hátterében pedig ott vannak az azt definiáló és érvényesítő szervezetek, amelyek maguk is sajátos játékszabályok között működnek (Coase 1959, 1974). Ezen a ponton a coase-i kutatási program összeér a közösségi döntések elméletével, amely a politika és a bürokratikus döntéshozatal „alkotmányos" szabályaiból fakadó ösztönzők szerepét hangsúlyozza (Brennan – Buchanan 1985). Ugyanakkor *A vállalat természete* és a belőle kibontakozó irodalom azt is világossá tette, hogy nemcsak a formális jog „fölötti", politikai szabályok fontosak, hanem az az „alattiak" is, amelyeket a magánszereplők alakítanak ki.

[10] Részben coase-i alapokon fejlődött ki a joggazdaságtan (law and economics) irányzata (Parisi – Rowley 2005). Magyarul Cooter – Ulen (2005), Szalai (2013).

A szerződések részleteit, a hosszú távú üzleti kapcsolatok irányítási struktúráit, a vállalatok belső működési szabályait nem a jog írja elő, hanem az érintettek alkotják meg (Goldberg 1980, Williamson 1985). Mára óriásira duzzadt empirikus irodalom (Ménard – Shirley 2005, Brousseau – Glachant 2008) bizonyítja, hogy a jogilag ki nem kényszeríthető szerződések, informális normák, üzleti célú és egyéb közösségek, hálózatok, önszabályozó testületek szintén nélkülözhetetlen elemei minden virágzó, modern gazdaságnak. *Az együttműködés jogias-bürokratikus személytelen és informális személyes formái, illetve az ezeket támogató intézmények együtt vannak jelen benne.*

A kapitalizmus intézményi rendje tehát *sűrű* és *sokrétű*. Téves az a nézet, amely egyetlen forrásból, a törvényhozás vagy a kormányzás aktusaiból eredezteti a gazdaság játékszabályait. Helyesebb *„policentrikus"*, vagyis többközpontú rendről beszélni (Ostrom 2005): az „állam" absztrakt keretein belül és azon kívül is számos olyan személy vagy szervezet van, amely részt vesz a szabályrendszer kialakításában és fenntartásában. Ennek mélyen gyökerező oka, hogy a jó intézmények létrehozása maga is kooperációs feladvány, amelynek tranzakciós költségei vannak (Bates 1988). A játékszabályok megalkotóinak és érvényesítőinek megfelelő információval és motivációval kell rendelkezniük. Hozzá kell tennünk, hogy a szabályok jelentős része nem is tudatos döntés eredménye, hanem nem szándékolt, evolutív módon jön létre (Greif 2005, Boettke – Coyne – Leeson 2008). A sokrétűség és a policentrikusság velejárója az intézmények bámulatos sokfélesége (Ostrom 2005), nemcsak az egyes országok között – ami mindenki számára nyilvánvaló –, hanem azokon belül is áru- és szolgáltatástípusok, piacok, ágazatok, üzleti célú és egyéb közösségek, hálózatok szerint.

5. A RENDSZERSZEMLÉLET ELVETÉSE

A tudományos elemzés természetesen törekszik a minél letisztultabb és általánosabb elméletek felé, így érthető, ha egy közgazdászt elkedvetlenítenek az intézményi rend összetettségét, bonyolultságát hangsúlyozó állítások. A közgazdaságtanban a makroökonómia (Keynes), az általános egyensúlyelmélet (Arrow – Debreu) és a Kornai (1999) által a rendszerparadigma körébe sorolt számos nagy elmélet (a sajátja mellett Marx, Mises, Hayek, Polányi Károly, Schumpeter, Eucken) egyaránt a nemzetgazdaságok egészének működését próbálta megragadni, a leegyszerűsítés különböző módszereivel és fokán. Adódik a kihívás, hogy a kapitalizmus sokféle intézményére vonatkozó tudást is egy átfogó, rendszerszintű elméletben összegezzük, amely kiemeli az igazán lényeges, és figyelmen kívül hagyja a másodlagos elemeket, összefüggéseket. Coase válasza azonban elutasító volt, méghozzá két okból. Egyrészt úgy vélte, hogy a közgazdászok egyelőre a nemzetgazdaságoknál jóval kevésbé összetett intézményi jelenségekről, mint amilyen például egy piac vagy ágazat játékszabály-rendszere, is igen keveset tudnak. Jóslata szerint legalább száz évre és egy újabb Adam Smith formátumú gondolkodóra lesz szükség egy elfogadható szintézishez (Coase 1997). Igazolni látszik szkepszisét az új intézményi iskolába sorolható szerzőknek adott legutóbbi Nobel-díj is. Oliver Williamson és Elinor Ostrom egy-egy rendkívül fontos, de szűk intézményi problémának – a vállalatok, illetve a közösen használt erőforrások irányításának – dolgozta ki általános érvényű elméletét.

Másrészt Coase erősen kételkedett egy rendszerszintű elmélet gyakorlati hasznában. Hayek (1991) rámutatott, hogy „végzetes önhittség" volt a szocializmus hívei részéről azt képzelni, hogy elég tudásuk van ahhoz, hogy a gazdasági folyamatok részleteit megtervezzék. Legutolsó, Kína felemelkedéséről írott társszerzős könyvében Coase ezt az érvelést kiterjesztette az intézményekre vonatkozó tudásra: „Aki hisz abban, hogy egy piacgazdaságot racionálisan meg lehet tervezni, az – Hayek szavaival – a konstruktív racionalizmus „végzetes önhittségének" hibájába esik" (Coase – Wang 2012: 155). „A terv- és a piacgazdaság különbségei mélyen eltérő mentalitást és attitűdöt tükröznek [...] Egy piacgazdaság két mély ismeretelméleti elköteleződést feltételez: a tudatlanság elfogadását és a bizonytalanság tolerálását" (ibid: 18). Nemcsak a gazdasági szereplők egyes döntéseit illetően, hanem az ezeket mederbe terelő intézményekre vonatkozóan is.

Kína sikerét jelentős részben az intézményi kísérletezésnek, „improvizációnak és barkácsolásnak" tulajdonította, s ami létrejött, abban a közhiedelemmel ellentétben nem a központi akarat diadalát, hanem „emberi cselekvés, de nem emberi terv eredményeit" látta (154).[11]

A feladat egy fejlődő ország számára így nem lehet „a" piacgazdaság megteremtése, de még csak annak valamely alváltozatának, modelljének megvalósítása sem. A kapitalizmus eredeti, természetes környezetében, az európai civilizációban sem tervszerűen, hanem hosszú, spontán, kudarcokkal teli intézményfejlődés eredményeként alakult ki.[12] Ha le is lehet rövidíteni az utat intézmények részleges átvételével (aminek korlátairól lásd lentebb), a kísérletezés és a „barkácsolás" türelmes aprómunkáját megtakarítani, s a szóban forgó út kiszámíthatatlanságát felszámolni nem lehet. Ha ki is alakul egy nemzetgazdasági „rendszer" vagy „modell", amelyet utólag megérthetünk, előre konzisztensen eltervezni nem tudjuk. Egy Magyarországhoz hasonló ország számára *a valódi kihívás nem a „gazdasági rendszerek" vagy nemzetgazdasági szintű „modellek" közötti választás*. Ez nem jelenti azt, hogy az intézményi fejlődésnek nem kellene irányt szabni. *A kapitalizmus rendje egy világos intézményi alapelven: az önkéntes, kölcsönös előnyös csere mint kooperációs forma támogatásán alapul. A tényleges feladat ennek az elvnek a konkretizálása az intézményi rend elemeinek fokozatos, kísérletező változtatásával, figyelembe véve a már létező intézményi környezet történetileg adott, helyhez és időhöz kötött sajátosságait.*

[11] Az utóbbi idézet természetesen a skót Adam Fergusontól származik, Hayek nyomán.
[12] A legújabb új intézményi irodalomból lásd különösen Greif (2006), Hough – Grier (2015).

6. KITÉRŐ: A RENDSZERVÁLTÁS SZELLEMI HAGYATÉKÁNAK FELÜLVIZSGÁLATA

Coase és Wang (2012) lényegében azt a meglepő állítást fogalmazzák meg, hogy a kapitalizmus intézményi rendjéhez jobban illik az a graduális intézményépítési logika, amelyet Kína követ, mint a kelet-európai rendszerváltás „big bang"-je. Úgy gondolom, ennek kapcsán ma nem az az érdekes kérdés, hogy a gazdasági rendszerváltást jól vagy rosszul valósítottuk-e meg. Ha lehetett volna az intézményi rend átalakítását bizonyos pontokon másképpen véghezvinni, az sem változtatott volna azon a történelmi helyzeten, amely elkerülhetetlenné tette, hogy gyorsan és nagyon sok elemében változzon az intézményi rend. Ma sokkal fontosabb annak megértése, hogy az intézményi változás radikalitása és rendszerszerűsége nem a bevezetendő kapitalizmus, hanem a felszámolandó szocializmus sajátosságaiból fakadt. Abból, hogy az *ancien régime* alapelve a kapitalista intézményi rend szándékos és rendszerszerű megtagadása, felszámolása volt.[13] Azt mondhatjuk, hogy a tervgazdaság intézményi forradalma volt „visszafelé". Amit megéltünk, ezért öltötte a *rendszerváltás* formáját. Belülről nézve a kapitalizmus intézményei nem egy racionális elme által konstruált rendszer elemei, hanem sok szereplő sok döntésének szándékolt és nem szándékolt következményeinek eredőjeként jönnek létre (Greif 2005).

Abban a kérdésfeltevésben, hogy „nyugati" vagy „keleti", unikálisan „magyar" vagy más („közép-európai" stb.) modellt valósítsunk-e meg, a rendszerváltáskor (vagy talán még a „kapitalista" és „szocialista" világ szembenállásakor) belénk ivódott rendszerszemlélet jelenik meg. Ha elfogadjuk Coase és az intézményi közgazdaságtan állításait, ez a szemlélet fölöslegesen köti gúzsba a gondolkodásunkat; gátolja, nem pedig segíti, hogy megtaláljuk a gazdasági fejlődés útját. Ha rendszert akarunk alkotni abban az értelemben, hogy az intézményi változások végállapotát mint komplex, áttekinthető, megérthető egészet vetítjük magunk elé, akkor többet akarunk tudni, mint amennyit ténylegesen tudhatunk. Egyúttal szem elől tévesztjük a valódi előrelépéshez szükséges feladatokat: az intézményi rend óvatos, részleges javítgatását.

[13] Természetesen a felszámolás sosem volt, nem is lehetett tökéletes, és a Kádár-rendszer alatt sok lépés történt a kapitalizmus felé. Ugyanakkor a létező szocializmus intézményi rendjét mindvégig áthatotta a kapitalizmussal szembehelyezkedő rendszerszemlélet.

Ezt a szemléletet erősíti, hogy a rendszerváltás a kapitalizmus képzetét az intézményi radikalizmussal is összekapcsolta. Bár a piacgazdaság intézményi rendjének sok eleme már a rendszerváltás előtt a helyén volt, részben a kommunizmus előtti múlt, részben a Kádár-rendszer fokozatos intézményi átalakulásának eredményeképpen, a politikai cezúra a kontinuitás helyett a törésre irányította a figyelmet. Igaz ugyan, hogy a piacgazdaságot jellemző innováció, versengés és dinamizmus sokszor az életviszonyok gyors változásához vezet (Berger 1992), de ettől meg kell különböztetni a teljes intézményi rend gyors bevezetését vagy átalakítását. Ha a kapitalizmus coase-i értelmezését tartjuk szem előtt, világos, hogy annak nem lényegi jellemzője az intézmények központi utasításra történő gyors megváltoztatása. Sőt, annak korlátai nagyon is nyilvánvalóak. Az intézményi radikalizmus eszmei összekapcsolása túlélte az állami tulajdon és a központi tervezés gyors felszámolásáról meghozott *politikai* döntések korát. Történetileg szerencsétlen módon megjelent az Európai Unió „egységes piacához" való csatlakozás során a döbbenetes mértékű joganyag átvételének követelményében (Milhaupt – Pistor 2008: 210). Úgyszintén a kormányzati költségvetés finanszírozásában részt vevő nemzetközi szervezetek (Világbank, IMF) ajánlásaiban, előírásaiban, az elhíresült „washingtoni konszenzusban" és annak újabb kiadásaiban (Rodrik 2006). Bármit is gondolunk e fejleményekről, fontos fogalmilag tisztáznunk, hogy itt nem a kapitalizmus rendjének lényegi elemeiről, hanem konkrét politikai és bürokratikus szervezetek sajátos döntéseiről beszélünk, amelyek ezeknek a szervezeteknek a szemléletét és működését tükrözik.[14] Tarthatjuk ezeket elhibázottnak, miközben a kapitalizmus intézményi rendjét kívánatosnak, és fordítva.

[14] Természetesen az EU-hoz és a nemzetközi szervezetekhez köthető játékszabályok jelentős része nem a kapitalizmusra vonatkozik, hanem például az államigazgatásra vagy a kormányzati költségvetésre, amelyek a tervgazdaságban éppúgy létező szférák.

7. AZ INTÉZMÉNYÉPÍTÉS „TERVEZÉSI ELVEI”

A belátás, hogy az intézményi fejlődés egyedüli lehetséges útja a „barkácsolás”, a közgazdászokat megfosztja a „mindentudó” szakértő szerepétől. A közgazdaságtan tudósa segíthet az intézményépítési kísérletek megkonstruálásában, de a döntéshozókkal együtt követi nyomon azok lefolyását és tanul belőlük. Feladatát legnagyobb meggyőző erővel Elinor Ostrom (1990, 2005) mutatta be. Miután tudományos életművét a természeti erőforrások kooperatív hasznosítását biztosító intézmények feltárásának szentelte, összegző munkájában ezt írja: a legritkább esetben működnek azok az intézményépítési programok, amelyek „valamilyen előre meghatározott formulára hagyatkoznak [...] ahelyett, hogy az adott környezet sajátosságait megismernék és lehetővé tennék a résztvevők számára, hogy kísérletezzenek, a saját tapasztalatukból és másokéból tanuljanak” (2005: 275).

Ostrom a természeti erőforrások sikeres hasznosítását biztosító játékszabályok rendkívüli változatosságát figyelte meg, és arra a következtetésre jutott, hogy lehetetlen egy vagy több játékszabály-rendszert követendő példaként megadni. Ugyanakkor több évtizedes kutatómunka eredményeként azonosítani tudott olyan „tervezési elveket” *(design principles)*, amelyek a sikerre vezető, igen eltérő konkrét szabályokban megtestesültek – így például az erőforrás határainak világos definiálását, a használók által élvezett hasznok és viselt költségek arányosságát, a szankciók fokozatos jellegét (2005: 259). Ha a kapitalizmus intézményépítéséhez általában keresünk útmutatást, ilyen konkrétságú és ennyire megalapozott elveket nem tudunk megfogalmazni. Ostrom szemlélete mégis segítségünkre van, ha az intézményi gazdaságtan ezzel kapcsolatban felhalmozott eredményeit próbáljuk áttekinteni. Ha magasabb absztrakciós szinten is, de az irodalomban kirajzolódnak olyan általános intézményépítési elvek, amelyek orientálhatják az intézmények „barkácsolását” vagy – Ostrom elegánsabb kifejezésével – „kimunkálását” (*crafting*).

1. **De iure versus de facto szabályok megkülönböztetése.** A formális, jogi jellegű szabályok általában csak egy elemét képezik annak a játékszabályrendszernek, amellyel egy-egy megcélzott gazdasági szereplő ténylegesen szembesül. Egyrészt a közerkölcsök, a társadalmi normák, bevett üzleti gyakorlatok, a piaci reputáció gyakran erőteljesebb ösztönzők, amelyek a formális szabály ellen hathatnak (illetve hiányukban a formális szabály erőtlen marad). Például a formális tulajdonjogokat gyakran felülírja a szokásjog (pl. Ellickson 1991), a szerződéses ígéretek érvényesíthetősége a jogrendnél sokszor nagyobb mértékben függ a személyes jellegű garanciáktól (pl. Bernstein 1992, McMillan – Woodruff 2000). Másrészt a formális szabályt értelmező, alkalmazó, szankcionáló szervezetek (hatóság, bíróság, rendőrség) jelentősen befolyásolják, miként érvényesül *de facto* a szabály. Például ugyanaz a jogszabály, amely formálisan a kisebbségi részvényeseket védi, egyes országokban valóban ezt a formális célt szolgálja, más országokban gyakorlatilag nem használják, megint máshol pedig a kormányzat a nagyvállalatok többségi tulajdonosainak kisemmizésére használja fel (Milhaupt – Pistor 2008). Az intézményépítés valódi kérdése mindig az, hogy lehet-e változtatni a befolyásolni kívánt gazdasági szereplők ténylegesen érzékelt ösztönzőin, s ha igen, milyen eszközökkel.
2. **A transzplantáció korlátai.** Új intézményeket kitalálni nehéz, teljesen újakat szinte lehetetlen. Természetes jelenség ezért az intézmények átvétele, transzplantációja. Bár Porta et al. (1997) nyomán az átültetést sokszor a gyarmati vagy fejlődő országokhoz kapcsolják, valójában az Európán belüli jogfejlődés is a mai napig az átvételek-átadások hosszú folyamataként jellemezhető (Berkowitz – Pistor –Richard 2003). A kérdés tehát nem az, hogy átvegyünk-e vagy sem, hanem az, hogy mit és hogyan. Az irodalomban körvonalazódó tanulságok a következők: az intézményi átvétel sikere akkor valószínű, ha (1) az a meglévő intézményi rendet csak marginálisan módosítja és illeszkedik annak többi, változatlan eleméhez; (2) az intézményt körültekintően adaptálják a helyi körülményekhez; és (3) a helybeliek rendelkeznek előzetes tudással (pl. jogi hagyománnyal), amely segít értelmezni és a gyakorlatban alkalmazni az új intézményt (Berkowitz – Pistor – Richard 2003, Boettke – Coyne – Leeson 2008, Seidler 2014).
3. **Endogén szabályok túlsúlyának elfogadása.** Még ha sok formális szabály is változik egyszerre, az intézményi rend nagyobb része változatlan marad. Így bármikor is tekintünk egy társadalomra, annak intézményei túlnyomóan endogén történeti folyamatok eredményei. Ez különösen igaz a társadalmi normák, szokások, erkölcsi szabályok lassan változó körére (Williamson 2000). De igaz a jogrend és a kormányzat fejlődésére is. A polgári jogi igazságszolgáltatás intézményes tradíciója Közép-Kelet-Európában a kommunizmus évtizedeit átvészelve gyorsan erőre kapott, míg Oroszországban a hasonló hagyomány hiánya máig jelentős intézményi űrt jelent (Pistor – Raiser –Geifer 2000). A decentralizált kormányzás kínai intézményi hagyománya a XX. század minden történelmi drámáját túlélte (Coase – Wang 2012). A muzulmán országok évszázadokig nem tudták átvenni a jogi személyiség koncepcióját, ami a modern gazdaság kialakításának egyik alapvető intézményi eleme lett volna (Kuran 2012). És még számos példát hozhatnánk.

Mindez arra int, hogy tárjuk fel, a történetileg adott, robusztus intézmények, intézményi elemek közül melyek támogathatják a munkamegosztáson alapuló kooperációt, s ezekre építsünk.

4. **Párhuzamos kísérletezés lehetővé tétele.** Minden intézményi kísérlet időigényes, és ha egyszerre csak egy kísérlet zajlik, akkor lassan találjuk meg a megoldást. Érdemes a hasonló országok kísérleteire figyelnünk (Kerber – Budzinski 2003). De az intézményi kísérletek számát egy országon belül is megsokszorozhatjuk, ha decentralizáljuk a szabályalkotási kompetenciákat, illetve autonómiát biztosítunk az önszerveződésen, önigazgatáson alapuló intézményi kísérleteknek (Ostrom 2005). Ha a formális jogszabályalkotás és -alkalmazás nyitott a gazdaságban kialakuló normák, gyakorlatok figyelembevételére, az szintén támogató keretet adhat a gazdasági szereplők körében folyó spontán intézményi kísérletekhez (Cooter 1994).
5. **Önkikényszerítő egyensúly kialakítása.** Az intézményi rendnek saját magán belül biztosítania kell azokat a motivációkat, amelyek a társadalmi aktorokat a játékszabályok betartására ösztönzik. Végső soron nem hivatkozhatunk valamilyen külső szereplőre, hiszen egy kormányzati szervezet vagy bíróság maga is része a rendnek. Ebben az értelemben minden stabil intézményi rend **önkikényszerítő egyensúlyt képez** (Aoki 2007, Greif 2006). Ha működőképessé akarunk tenni egy játékszabályt, azt kell elérnünk, hogy a betartása minden érintettnek (többé-kevésbé) érdekében álljon, feltéve, hogy a többi szereplő is betartja azt.[15] Az intézményi reformok kudarcának gyakori oka, hogy nem veszik figyelembe egy ilyen egyensúly kialakításának feltételeit. Két feltétel különösen gyakran okoz problémát.
   a. **Elosztási konfliktusok kezelése.** A szabályok változása mindig változtat az érintettek jóléti helyzetén, és vitára ad okot, hogy a változásból fakadó többleten hogyan osztozzanak meg a különböző csoportok. Ha valamely csoport elégedetlen a neki jutó többlettel (vagy éppen veszteséggel), és módjában áll megakadályozni a változást vagy szabotálni annak alkalmazását, akkor azt meg fogja tenni. A disztribúciós konfliktusok az intézményi reformok talán leggyakoribb gátjai (Rodrik 1996, Ogilvie – Carus 2014).
   b. **Hiteles elköteleződés elősegítése.** Még ha sikerül is megállapodni a többlet elosztásában, akkor is kérdés, hogy a felek be fogják-e tartani ígéreteiket. A legnagyobb nehézséget az ígéretek melletti hiteles elköteleződés jelenti (North – Weingast 1989, Greif 2006, Dixit 2003). Hogyan tudja egy kormányzat hitelesen megígérni az állampolgároknak, hogy nem vet ki magas adót, miután lehetőséget kap a vagyonuk felmérésére? Hogyan tudja egy hivatalnok biztosítani a politikust, hogy nem él vissza a neki adott függetlenséggel? Vagy egy szabályozni kívánt iparág szereplői, hogy ellenőrzés nélkül is betartják az etikai kódexüket? Amíg az ígéret nem hiteles, a másik fél nem fogja elfogadni, és a megállapodás kútba esik. Az ígéret hitelét az adhatja, ha a megszegő fél ígéretének be nem tartása esetén szankcióval szembesül. A politikai életben a szankciók fontos forrása egyrészt a jó hírnév és vele együtt a jövőbeli kooperációs lehetőségek elvesztése, másrészt a hatalmi egyensúly, amely szankcionálási lehetőséget ad a sértett fél kezébe.

[15] Vagyis Nash-egyensúlyt kell kialakítanunk.

8. TANULSÁGOK A MAGYAR GAZDASÁGFEJLŐDÉS SZÁMÁRA

Ha elfogadjuk azt a coase-i értelmezést, hogy a kapitalizmus az önkéntes cserekapcsolatokban formát öltő kooperációt támogató intézményi rend, akkor nincs más ismert útja a gazdasági fejlődésnek, mint az – így értett – kapitalizmus fenntartása, javítása. Az alternatíváknak – a tervutasításnak vagy az önfenntartó gazdálkodásnak – tulajdoníthatunk bizonyos előnyöket, de hogy gazdasági prosperitást nem hoznak, abban nem kételkedhetünk. Ami a kelet-ázsiai országokban, köztük Kínában történik, az a kapitalizmus intézményi alapelvének meghonosítása, az intézményi részletek helyi körülményekhez igazításával, illetve spontán igazodásával (Coase – Wang 2012).

Ha elfogadjuk, hogy az intézményi rend minden országban jelentős részben endogén, történetileg adott és nehezen javítható, akkor az is világos, hogy nem igazán tehetünk mást, mint hogy az ebben az értelemben vett közép-kelet-európai, azon belül is magyar kapitalizmust építgetjük, módosítgatjuk. A történelmi árnyékunkat nem fogjuk tudni átugrani, bárhonnan máshonnan merítünk is intézményi ötleteket.

A magyar gazdaságot a prosperitás irányába tehát azok a változások viszik, amelyek elősegítik *az önkéntes, kölcsönös előnyös csere mint kooperációs forma* terjedését. Ennek elfogadása jelentős szemléletbeli váltást igényel: a verseny helyett az együttműködést állítja előtérbe. A verseny természetesen fontos, de az együttműködés szabadságának következményeként értelmezendő (vö. Szalai – Szepesi 2009). E szemlélet terjedése egyrészt talán változtathat a kapitalizmus igen negatív közmegítélésén és növelheti a kapitalizmust kibontakoztató intézményi változások elfogadottságát. Pszichológusok vizsgálataiból (Fülöp – Roland-Levy 2004, Sebestyén – Fülöp 2015) tudjuk, hogy a magyar fiatalok nemzetközi összehasonlításban rendkívül negatív képzeteket társítanak a verseny és a versengés fogalmához. Ha a kapitalizmusban az együttműködést is észrevesszük, a gazdasági rend egyoldalúan negatív megítélése is oldódhat.[16] Még fontosabb, hogy a közgazdászok figyelmét új irányba: a kooperációt gátló és támogató tényezők vizsgálata felé tereli.

Coase a legfontosabb ilyen tényezőkként azokat az intézményeket, azaz társadalmi játékszabályokat azonosította, amelyek a tulajdonviszonyokat és a szerződéses kapcsolatokat szabályozzák. Ezek elemzése és javítása az alapvető közgazdasági kihívás. A szóban forgó intézmények jelentős része nem állami, hanem magán eredetű. A vállalatok, munkaviszonyok, üzleti kapcsolatok, többé-kevésbé formalizált önszabályozó hálózatok játékszabályainak javulása legalább olyan fontos, mint a formális jogrendé.

[16] Nemrégiben Rubin (2014) a Southern Economic Association elnöki székfoglaló beszédében ezt a szemléletváltást részben retorikai okokból ajánlotta az amerikai közgazdászok figyelmébe, mondván, hogy honfitársai(!) „emporiofóbiában", „piacfélelemben" szenvednek, mert annak lényegét – tévesen – a versenyben látják.

Az intézmények jobbítása kísérletező tevékenység, amely sok „barkácsolást", improvizációt is igényel. Mindazonáltal azonosíthatók olyan „tervezési alapelvek", amelyek orientálhatják az intézményépítés folyamatát, így a de iure és de facto szabályok megkülönböztetése, az intézményi átvétel korlátainak figyelembevétele, a párhuzamos kísérletezés ösztönzése, az intézmények önkikényszerítő egyensúlyként való kialakítása.

De a legfontosabb tervezési elv talán a történetileg adott, endogén intézmények mindenkori túlsúlyának elfogadása. Ebből az is következik, hogy nagyon jól meg kell értenünk azt a megörökölt intézményi rendet, amelyben jelenleg élünk, s amelyen apránként javítani akarunk. Mely elemei támogatják a kapitalista kooperációt, s melyek nem? Melyek változtathatóak ezek közül könnyen, s melyek nem? Minderről még mindig igen keveset tudunk (Szalai – Szepesi 2009). Ahhoz, hogy világosabban lássuk, hová juthatunk el, mindenekelőtt azt kellene jobban látnunk, hogy honnan is indulunk.

HIVATKOZÁSOK

Acemoglu, Daron – James A. Robinson. 2013. Miért buknak el nemzetek? A hatalom, a jólét és a szegénység eredete. HVG Könyvek. Budapest: HVG Kiadói Rt.

Aoki, Masahiko. 2007. "Endogenizing Institutions and Institutional Changes." Journal of Institutional Economics 3 (1): 1–31.

Barzel, Yoram. 1997. Economic Analysis of Property Rights. Cambridge University Press.

Bates, Robert H. 1988. "Contra Contractarianism: Some Reflections on the New Institutionalism." Politics & Society 16 (6): 387–401.

Berger, Peter L. 1992. A kapitalista forradalom. Budapest: Gondolat.

Berkowitz, Daniel – Katharina Pistor – Jean-Francois Richard. 2003. "The Transplant Effect." American Journal of Comparative Law 51 (1): 163–203.

Bernstein, Lisa. 1992. "Opting out of the Legal System: Extralegal Contractual Relations in the Diamond Industry." Journal of Legal Studies 21 (1): 115–57.

Bod, Péter Ákos. 2011. "The Unloved Hungarian Capitalism." Hungarian Review 2011 (4): 24–35.

Boettke, Peter J. – Christopher J. Coyne – Peter T. Leeson. 2008. "Institutional Stickiness and the New Development Economics." American Journal of Economics and Sociology 67 (2): 331–58.

Bohle, Dorothee – Béla Greskovits. 2012. Capitalist Diversity on Europe's Periphery. Cornell University Press.

Brennan, Geoffrey – James M. Buchanan. 1985. The Reason of Rules: Constitutional Political Economy. Cambridge: Cambridge University Press.

Brousseau, Eric – Jean-Michel Glachant. 2008. New Institutional Economics: A Guidebook. Cambridge: Cambridge University Press.

Buchanan, James M. 1964. "What Should Economists Do?" Southern Economic Journal 30 (3): 213–22.

Calabresi, Guido – A. Douglas Melamed. 1972. "Property Rules, Liability Rules, and Inalienability: One View of the Cathedral." Harvard Law Review 85 (6): 1089–1128.

Cheung, Steven N. S. 1983. "The Contractual Nature of the Firm." Journal of Law and Economics 26 (1): 1–21.

Coase, Ronald H. 1937. "The Nature of the Firm." Economica 4 (16): 386–405.

———. 1959. "The Federal Communications Commission." Journal of Law and Economics 2: 1–40.

———. 1960. "The Problem of Social Cost." Journal of Law and Economics 3: 1–44.

———. 1974. "The Lighthouse in Economics." Journal of Law and Economics 17: 357–376.

———. 1977. "The Wealth of Nations." Economic Inquiry 15 (3): 309–25.

———. 1992. "The Institutional Structure of Production." American Economic Review 82 (4): 713–19.

———. 1997. Interview with Ronald Coase. Inaugural Conference. International Society for New Institutional Economics. St. Louis, Missouri, USA. https://www.coase.org/coaseinterview.htm. (Letöltve: 2015.09.10.)

———. 2004. A vállalat, a piac és a jog. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Coase, Ronald – Ning Wang. 2012. How China Became Capitalist. Palgrave Macmillan.
Cooter, Robert D. 1994. "Structural Adjudication and the New Law Merchant: A Model of Decentralized Law." International Review of Law and Economics 14 (2): 215–31.
Cooter, Robert D. – Thomas Ulen. 2005. Jog és közgazdaságtan. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
Csaba László. 2006. A fölemelkedő Európa. Budapest: Akadémiai.
———. 2011. "A magyar átalakulás és fejlődés néhány általánosítható elméleti tanulsága." Közgazdasági Szemle 58 (10): 813–31.
Csillag, Tamás – Iván Szelényi. 2015. "Drifting from Liberal Democracy. Neo-Conservative Ideology of Managed Illiberal Democratic Capitalism in Post-Communist Europe." Intersections. East European Journal of Society and Politics 1 (1): 18–48.
Demsetz, Harold. 1967. "Toward a Theory of Property Rights." American Economic Review 57 (2): 347–59.
Dixit, Avinash. 2003. "Some Lessons from Transaction-Cost Politics for Less-Developed Countries." Economics & Politics 2 (15): 105–33.
Fertő Imre – Bakucs Lajos Zoltán – Elek Sándor – Forgács Csaba. 2012. "A szerződések teljesülése a magyar élelmiszerláncban." Közgazdasági Szemle 59 (1): 63–73.
Fülöp, Márta – Christine Roland-Levy. 2004. "The Perception of Economic Competition among French and Hungarian Secondary School Students." XXVIII. International Congress of Psychology. Peking, Kína, 2004.08.08-13.
Goldberg, Victor P. 1980. "Relational Exchange: Economics and Complex Contracts." American Behavioral Scientist 23 (1): 337–52.
Greif, Avner. 2005. "Commitment, Coercion, and Markets: The Nature and Dynamics of Institutions Supporting Exchange." In: Menard, Claude – Mary M. Shirley (szerk.), Handbook of New Institutional Economics. Springer US. 727–86.
———. 2006. Institutions and the Path to the Modern Economy: Lessons from Medieval Trade. Cambridge University Press.
Hámori Balázs – Derecskei Anita – Hurta Hilda – Szabó Katalin – Tóth László. 2007. "Versengő és kooperatív magatartás az átalakuló gazdaságban." Közgazdasági Szemle 54 (6): 579–601.
Hayek, Friedrich A. 1982. Law, Legislation, Liberty. London: Routledge and Kegan Paul.
———. 1991. A végzetes önhittség. A szocializmus tévedései. Budapest: KJK.
Hermalin, Benjamin E. – Avner W. Katz – Richard Craswell. 2007. "Contract Law." In: Polinsky, A.M. – S. Shavell (szerk.), Handbook of Law and Economics. North Holland.
Kapás Judit. 2003. "A piac mint intézmény - szélesebb perspektívában." Közgazdasági Szemle 50 (12): 1076–94.
Kerber, W. – O. Budzinski. 2003. "Towards a Differentiated Analysis of Competition of Competition Laws." ZWeR-Journal of Competition Law, 411–48.
Kornai János. 1999. "A rendszerparadigma. Fogalmi tisztázás." Közgazdasági Szemle 46 (7-8): 585–99.
———. 2001. "Ten Years after 'the Road to a Free Economy': The Author's Self-Evaluation." In: Pleskovic, Boris – Nicholas Stern (szerk.), Annual World Bank Conference on Development Economics 2000,. World Bank Publications.
Kornai, János – Susan Rose-Ackerman –Bo Rothstein (szerk.). 2006. Tisztesség és bizalom a posztszocialista átmenet fényében. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
Kuran, Timur. 2012. The Long Divergence: How Islamic Law Held Back the Middle East. Princeton University Press.
La Porta, Rafael – Florencio Lopez-De-Silanes – Andrei Shleifer – Robert W. Vishny. 1997. "Legal Determinants of External Finance." The Journal of Finance 52 (3): 1131–50.
McMillan, John – Christopher Woodruff. 2000. "Private Order under Dysfunctional Public Order." Michigan Law Review 98 (8): 2421–58.
Ménard, Claude – Mary M. Shirley. 2005. Handbook of New Institutional Economics. Springer US.
Milhaupt, Curtis J. – Katharina Pistor. 2008. Law & Capitalism: What Corporate Crises Reveal about Legal Systems and Economic Development around the World. University of Chicago Press.
Muraközy László. 2008. "Magyarország felemelkedése és hanyatlása." Közgazdasági Szemle 55 (2): 149–68.
———. (szerk.). 2012. A bizalmatlanság hálójában. A magyar beteg. Budapest: Corvina.
Murrell, Peter. 2005. "Institutions and Firms in Transition Economies." In: Menard, Claude – Mary M. Shirley

(szerk.). Handbook of New Institutional Economics. Springer US. 667–99
Nölke, Andreas – Arjan Vliegenthart. 2009. "Enlarging the Varieties of Capitalism: The Emergence of Dependent Market Economies in East Central Europe." World Politics 61 (04): 670–702.
North, Douglass C. 1990. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press.
North, Douglass C. – Barry R. Weingast. 1989. "Constitutions and Commitment: The Evolution of Institutions Governing Public Choice in Seventeenth-Century England." Journal of Economic History 49 (04): 803–32.
North, Douglass C. – Barry R. Weingast – John J. Wallis. 2009. Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History. Cambridge: Cambridge University Press.
Ogilvie, Sheilagh. – A W. Carus. 2014. "Institutions and Economic Growth in Historical Perspective." In: Aghion, Philippe – Steven Durlauf (szerk.), Handbook of Economic Growth (Vol. 2A). Elsevier.
Ostrom, Elinor. 1990. Governing the Commons. Cambridge: Cambridge University Press.
———. 2005. Understanding Institutional Diversity. Princeton University Press.
Parisi, Francesco – Charles K. Rowley. 2005. The Origins of Law and Economics. Essays by the Founding Fathers. Cheltenham, UK; Northampton, MA: The Locke Institute - Edward Elgar.
PEW. 2009. "Global Attitude Survey, Two Decades After the Wall's Fall."
Pistor, Katharina – Martin Raiser – Stanislaw Geifer. 2000. "Law and Finance in Transition Economies." Economics of Transition 8(2): 325–68.
Rodrik, Dani. 1996. "Understanding Economic Policy Reform." Journal of Economic Literature 34: 9–41.
———. 2006. "Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion? A Review of the World Bank's Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of Reform." Journal of Economic Literature 44 (4): 973–87.
Rubin, Paul H. 2014. "Emporiophobia (Fear of Markets): Cooperation or Competition?" Southern Economic Journal 80 (4): 875–89.
Sebestyén Nóra – Fülöp Márta. 2015. "A versengés, győzelem és vesztés szubjektív jelentése magyar, kínai és Magyarországon tanuló kínai diákok körében." Magyar Pszichológiai Szemle 70 (1): 143–58.
Seidler, Valentin. 2014. "When Do Institutional Transfers Work? The Relation between Institutions, Culture and the Transplant Effect: The Case of Borno in North-Eastern Nigeria." Journal of Institutional Economics 10 (3): 371–97.
Szalai Ákos. 2009. Kapitalista Elvárások. Budapest: Közjó és Kapitalizmus Intézet.
———. (szerk.). 2010. Jelentés a magyarországi kapitalizmus állapotáról 2009. Budapest: Közjó és Kapitalizmus Intézet.
———. (szerk.). 2011. Jelentés a magyarországi kapitalizmus állapotáról 2010. Budapest: Közjó és Kapitalizmus Intézet.
———. 2013. A magyar szerződési jog gazdasági elemzése. Budapest: Széchenyi István Szakkollégium - L'Harmattan.
Szalai Ákos – Szepesi Balázs. 2009. "Mit nem tudunk a magyar kapitalizmusról? Jelentéstervezet a magyar kapitalizmus állapotáról." In: Szalai Ákos (szerk.), Kapitalista elvárások.
Szamuely László – Csaba László. 1998. Rendszerváltozás a közgazdaságtanban-közgazdaságtan a rendszerváltozásban. Budapest: Közgazdasági Szemle Alapítvány.
Szepesi Balázs (szerk.). 2009. Jelentés a magyarországi kapitalizmus állapotáról 2008. Budapest: Közjó és Kapitalizmus Intézet.
Tóth István György. 2009. "Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom értékszerkezetében. A gazdasági felemelkedés társadalmi felemelkedés társadalmi-kulturális feltételei című kutatás zárójelentése." TÁRKI. http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/gazdkult_elemzeszaro_toth.pdf. (Letöltve: 2015.09.10.)
Williamson, Oliver E. 1975. Markets and Hierarchies. Analysis and Antitrust Implications. New York: Free Press.
———. 1985. The Economic Intstitutions of Capitalism. Simon and Schuster.
———. 2000. "The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead." Journal of Economic Literature 38 (3): 595–613

What path shall Hungary's capitalism follow? A view from Coase's lighthouse

ABSTRACT

This paper seeks to answer the question by relying on Coase's oeuvre and new institutional economics. It identifies mutually beneficial exchange as a manifestation of human cooperation and the fundamental interaction of capitalism. Economic development depends on the establishment of social rules of the game (i.e. institutions) that reduce the costs of cooperation. A well-functioning capitalism is characterised by a thick and multi-faceted institutional order, whose elements vary in time and space, and include state as well as non-state institutions. This order cannot be planned or even studied as a consistent and unitary system. Hence, the development goal for Hungary cannot be meaningfully defined as a system or model of national economy. The real challenge is to improve middle-level institutions in a gradual and experimental way, taking account of the time- and space-specific features of the existing institutional environment. However, such institutional 'tinkering' need always follow the basic institutional principle of capitalism: the facilitation of voluntary, mutually beneficial transactions.